

ВІДКРИТА НАУКА У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ЧАС В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ІНІЦІАТИВИ

З 2022-2023 рр. всі сфери життєдіяльності в Україні охопила криза, спричинена військовою агресією з боку російської федерації. Кожний громадянин відчув погіршення якості життя – від психоемоційної складової до фінансової і побутової. Значна кількість українців були змушені мігрувати, змінювати місце проживання – як у межах країни, так і закордон.

За результатами опитування понад 2 тис. українських науковців [3] упродовж квітня-травня 2022 р., з'ясовано, що 47,2 % дослідників не змінили своє місце проживання, більше 38,1 % – були змушені мігрувати в межах України, 14,7 % – виїхали закордон. За оцінками, не менше 10% науковців, які офіційно працювали до 24 лютого 2022 р., в Україну вже не повернуться. Причому ця цифра може виявитися в кінцевому підсумку й суттєво вищою [2].

Нині важливо розробити механізми, рішення на державному та інституційному рівнях, що дозволили б пом'якшити та з часом здолати кризу в науковій галузі.

Мета: Визначити основні ініціативи, що реалізуються для підтримки української науки та вчених в умовах війни; визначити виклики і перспективи подальшого вдосконалення науки в Україні у повоєнний час.

До війни розвиток науки загалом та відкритої науки зокрема в Україні досягнув певних успіхів, серед яких [1]):

- затвердження Дорожньої карти інтеграції до Європейського дослідницького простору та наразі виконання 40% індикаторів цієї карти;
- приєднання до бази програми Організації економічного співробітництва і розвитку та Єврокомісії з питань науки та інновацій «STIP Compass»;
- ратифікація Угоди про участь України у програмах ЄС «Горизонт Європа» та «Євратом»;
- затвердження національного плану щодо відкритої науки;
- суттєве розширення можливостей використання українськими закладами освіти і науковими установами електронних ресурсів наукової інформації, і т.ін.

У зв'язку з поточною кризою, на сьогодні як окремі дослідники, так і наукова галузь загалом в Україні потребують підтримки держави та міжнародних партнерів. Серед *ініціатив*, що наразі реалізуються для підтримки української науки та вчених, варто згадати:

- Запуск нової Програми стипендій [«Дистанційні дослідницькі гранти для українських науковців»](#), спрямованої на підтримку українських дослідників, роботу яких було призупинено внаслідок російської агресії, забезпечення можливості українським дослідницьким групам продовжувати наукову роботу дистанційно, виконуючи дослідницькі проекти у співпраці з партнерами з європейських наукових організацій. Фінансування грантів здійснюватиметься Європейським Союзом через проект «EURIZON H2020». Дослідницькі групи можуть складатися з 2-5 (і більше) осіб, тривалість – від 6 до 12 місяців;

- створення платформи «Наука в небезпеці» ([Science at Risk](#)) для вчених, які постраждали внаслідок повномасштабної військової агресії. На платформі можна популяризувати експертизу українських учених, знаходити міжнародні фонди-донори і партнерів Це також майданчик для експертних робочих груп учених, які аналізують

ситуацію у країні та шукають шляхи вирішення як нагальних, так і довгострокових проблем;

- підписання Європейською Комісією угоди про приєднання України до програми «Цифрова Європа» ([Digital Europe Programme](#)) як асоційованої країни. Digital Europe Programme – програма, комплементарна до програми «Горизонт Європа», – розпочалася 2021 року і триватиме до 2027. Загалом програма «Цифрова Європа» покликана відповісти на виклики, що стоять перед Європою, підтримуючи проекти у п'яти ключових сферах: суперкомп'ютери, штучний інтелект, кібербезпека, передові цифрові навички та забезпечення широкого використання цифрових технологій в економіці й суспільстві, зокрема через цифрові інноваційні хаби. Вона спрямована на забезпечення цифровими технологіями підприємств, громадян і державних адміністрацій. Угода сприятиме наближенню українських компаній, дослідників та органів державної влади до ЄС у сфері побудови спільних цифрових інфраструктур. А також зміцнить спільні цифрові можливості та зменшить виклики, спричинені російською агресією;

- надання українським ученим низки безкоштовних послуг: можливості безоплатного друку статей у закордонних журналах (напр., [Bentham Science Publishers](#)), доступу до міжнародних наукових баз і бібліотек (наукових баз даних Research4Life, Clarivate, Elsevier, повнотекстової бази «[ScienceDirect](#)» та ін.);

- надання українським ученим можливості безкоштовного навчання і підвищення кваліфікації (напр., доступ до навчальної платформи «[Researcher Academy](#)» та ін.).

Варто зазначити, що переважна більшість ініціатив, програм підтримки українським ученим, що надаються світовими спільнотами, стосуються переважно тих вчених, які виїхали закордон, і не враховують проблеми і потреби тих, хто залишився. Згідно з опитуванням [3], понад 80 % учених відчули погіршення фінансового стану, матеріальної стабільності.

Серед викликів, що виникають перед науковим і науково-освітнім сектором України в умовах воєнного стану, варто відзначити:

На державному рівні:

- пошук шляхів залучення коштів для підтримки наукової галузі (купівлі обладнання, збереження заробітних плат, доплат за ступені і звання, заохочень і т.д.) для уникнення відтоку наукових кадрів, особливо молоді, в інші галузі і закордон;

- необхідність надання точкової грантової підтримки наукових колективам (створення банку фондів, що можуть надати підтримку для здійснення досліджень, а також започаткування фонду для підтримки досліджень в умовах воєнного стану і т.ін.);

- розроблення механізмів щодо подання дослідниками документації, звітності і т.ін. в електронному вигляді із застосуванням КЕП;

- необхідність підтримки наукових і науково-педагогічних колективів – переміщених та тих, що перебувають на тимчасово окупованих територіях (надання консультативної підтримки, розроблення механізмів для заохочення дослідників, які виїхали закордон, до повернення на батьківщину, регулювання можливості співробітників працювати віддалено тощо);

- необхідність формування «кризових» психологів, консультантів та ін., здатних працювати над вирішенням особистісних проблем (корекція негативних психічних станів, спричинених військовою агресією);

- необхідність формування «кризових» фахівців – управлінців, менеджерів, здатних працювати над вирішенням організаційних проблем (організація навчання переміщених осіб, переміщення наукових установ та закладів освіти, підтримка зв'язку з фахівцями (дослідниками та педагогами), які виїхали закордон тощо);

- створення національної експертної групи з залученням фахівців різних рівнів, для вироблення стратегії, розроблення рекомендацій щодо виведення вітчизняної науки з кризового стану у воєнний і повоєнний час.

На інституційному рівні:

- всебічна консультативна підтримка, навчання використанню цифрових технологій для підтримки віддаленої роботи;

- забезпечення дистанційної участі працівників у заходах, які пов'язані із провадженням освітньої, наукової, організаційної, фінансової та виховної діяльності університету чи наукової установи;

- підтримка, супровід щодо оформлення відряджень, наукових стажувань до закордонних закладів і установ, і т.ін.

Узгодженість внутрішніх процесів, міжнародна солідарність, інклюзивність, мобільність, гнучкість – ці принципи мають стати центральними для покращення підтримки наукових систем у світі, зокрема і української науки. Синергія зусиль політичного, економічного, наукового, освітнього, громадського та ін. секторів, вивчення закордонного досвіду, у т.ч. залучення міжнародних експертів, консультантів сприятиме зміцненню вітчизняної науки, доланню воєнної і повоєнної кризи, подальшому розвитку на засадах відкритості, прозорості, відповідальності.

Важливим інструментом підтримки цих процесів мають стати синергія організаційних, психологічних та цифрових рішень (зокрема, хмарних сервісів і платформ, систем штучного інтелекту, імерсивних технологій та ін. Розроблення методик застосування цих рішень в аспекті підтримки процесів наукової галузі є актуальним напрямом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Головні досягнення у сфері науки та інновацій 2020-2022. <<https://mon.gov.ua/ua/news/golovni-dosyagnennya-u-sferi-nauki-ta-innovacij-2020-2022>> (2023, квітень, 20).
2. Українська наука: виклики війни потребують відповідей. <<http://surl.li/goatj>> (2023, квітень, 20).
3. Як українська наука переживає війну. <<http://surl.li/goati>> (2023, квітень, 20).